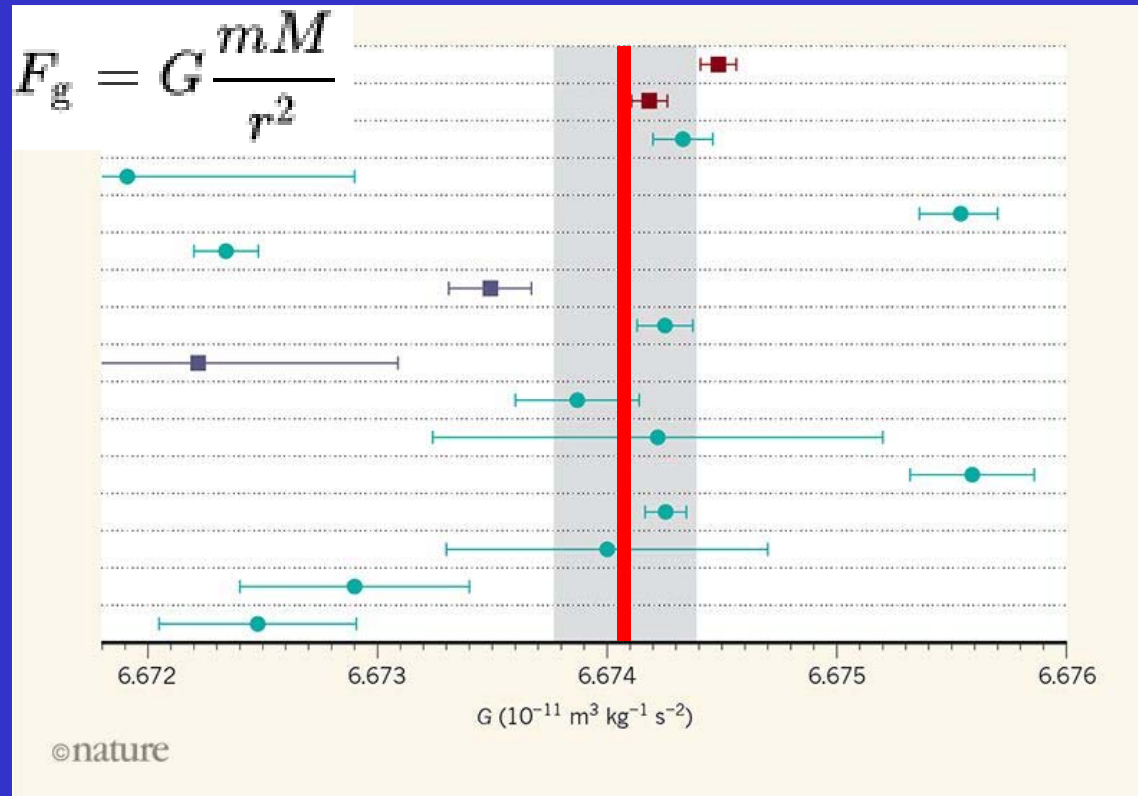

Měření a platné číslice

Měření Newtonovy gravitační konstanty v minulých 40 letech

$$G = (6,674\ 08 \pm 0,000\ 31) \times 10^{-11} \text{ m}^3 \text{ kg}^{-1} \text{ s}^{-2}$$

The Committee on Data for Science and Technology

Měření a platné číslice

Měření = určení velikosti veličiny v daných jednotkách

Měření = **odečtení** hodnot na stupnici + **odhad** posledního místa výsledku na **desetinu** nejmenšího dílku stupnice

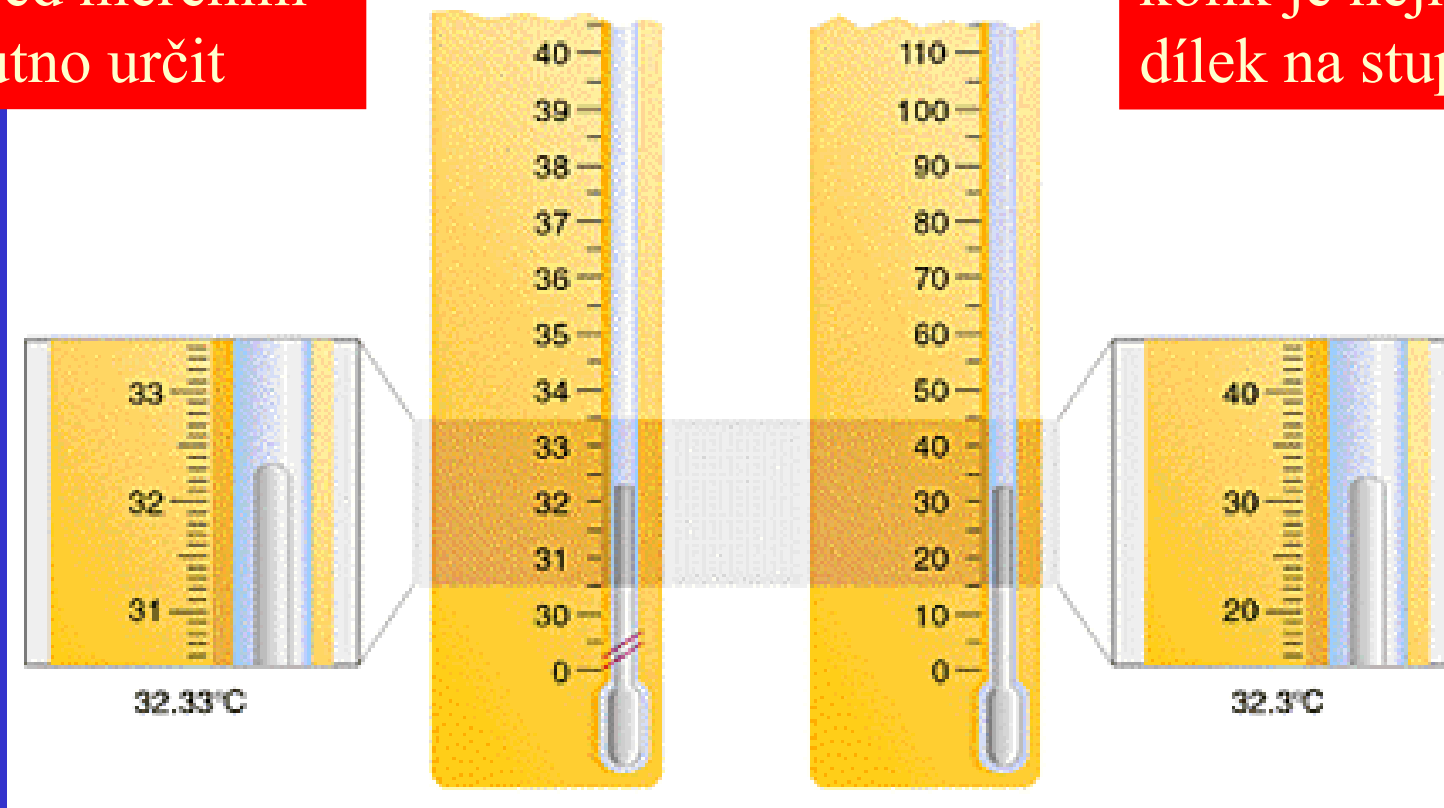
Chybu měření předpokládáme minimálně
 ± 1 posledního místa

Platné číslice = čísla odečtená ze stupnice + poslední **odhadnuté** místo

Měření

Před měřením
nutno určit

kolik je nejmenší
dílek na stupnici

32,33 °C

32,3 °C

Odečtení hodnot na stupnici + **odhad** posledního místa výsledku
na **desetinu** nejmenšího dílku stupnice

Vážení

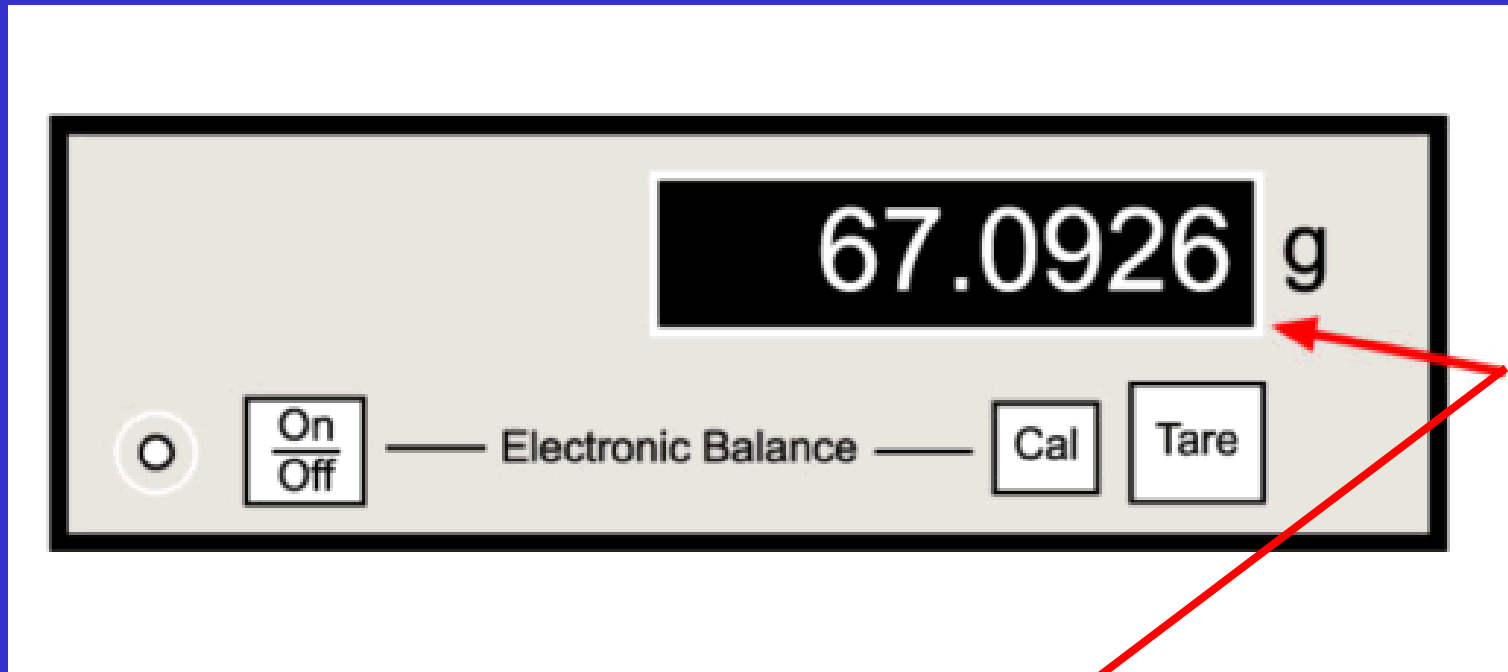

Analytická chemie

Syntetická chemie

Odečtení z digitální stupnice

**Chybu měření předpokládáme ± 1 posledního místa
nebo najdeme v manuálu**

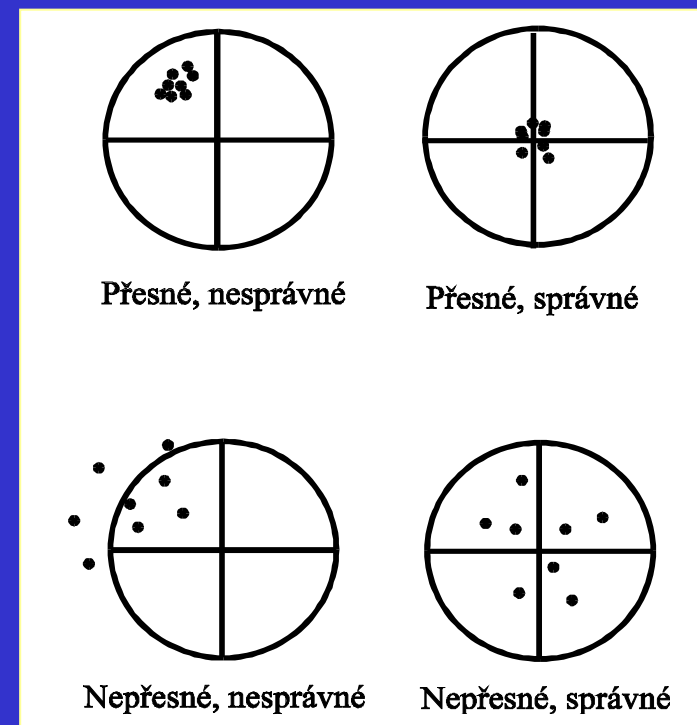
Přesnost a správnost (pravdivost) měření

Měření každé fyzikální veličiny je spojeno s určitou nepřesností – **chybou**

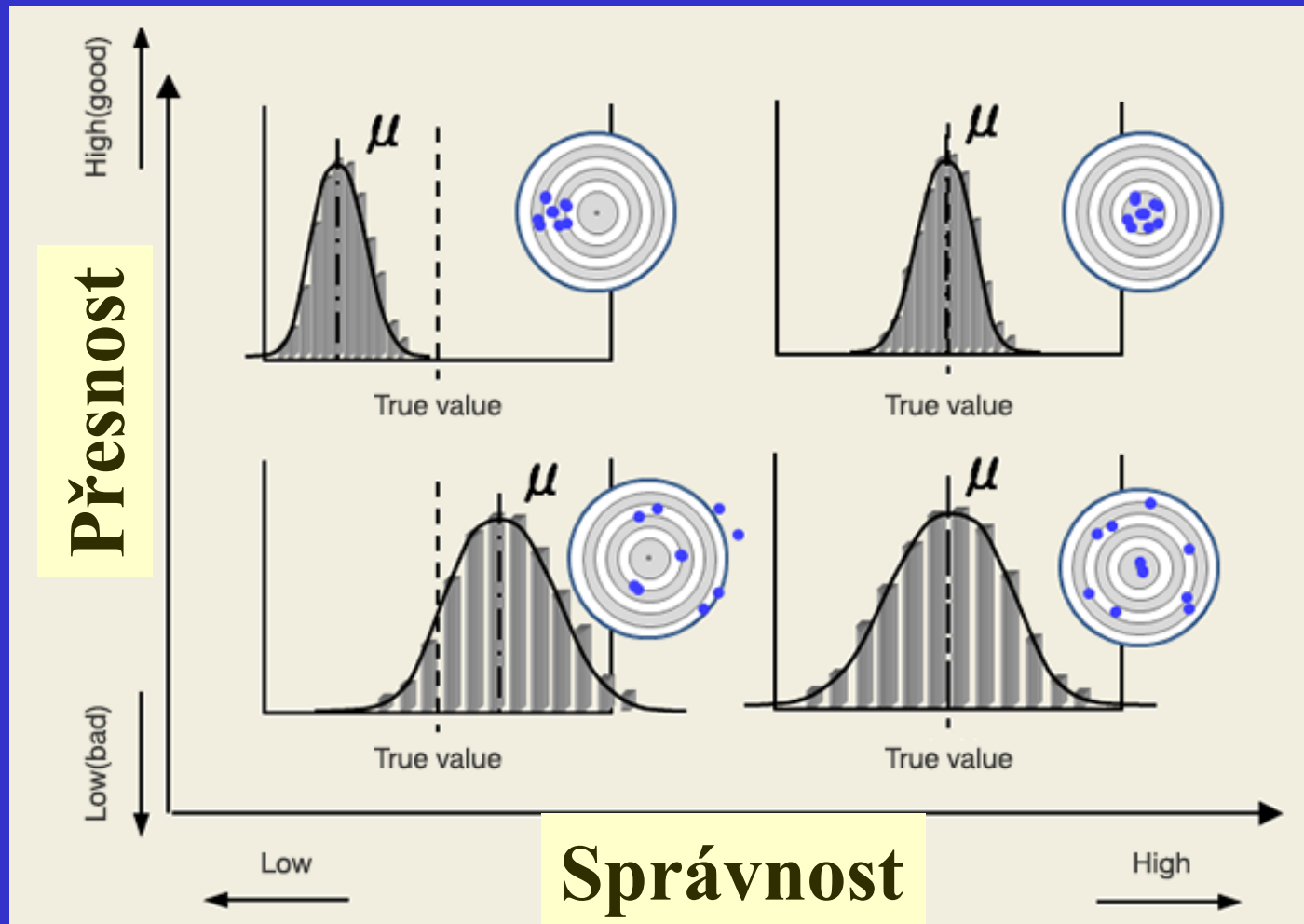
Opakovaná měření se od sebe liší – drobné odchylky jsou obvykle na posledním místě výsledku

Přesnost = rozdíl mezi jednotlivými výsledky měření, závisí na schopnostech experimentátora

Správnost (pravdivost) = rozdíl mezi výsledky měření a **skutečnou hodnotou**, závisí na kvalitě měřícího přístroje

Přesnost a správnost (pravdivost) měření

Platné číslice

Nuly mezi desetinnou čárkou a první nenulovou číslicí nejsou platné číslice **0,003400**

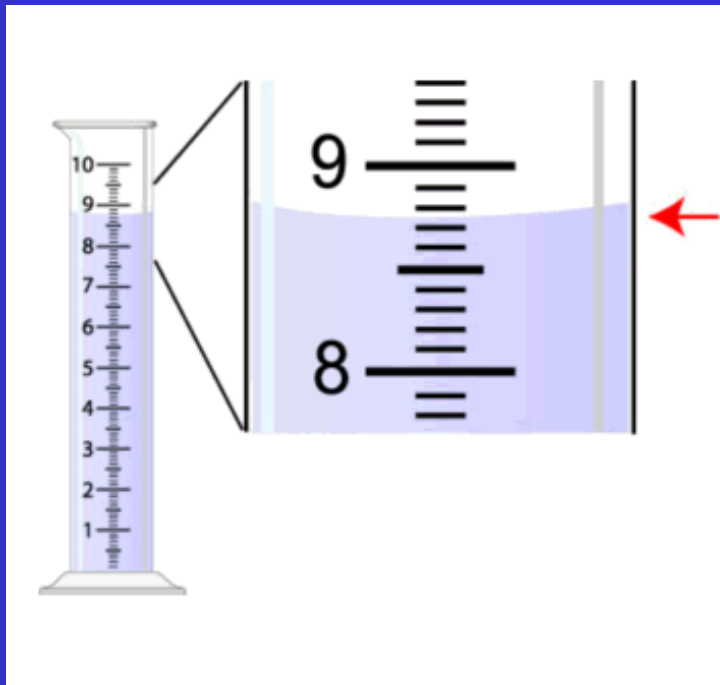
Nuly za nenulovými číslicemi ve výsledku vyjádřeném desetinným číslem jsou platnými číslicemi **0,003400**

Nuly na konci výsledku, který neobsahuje desetinnou čárku, MOHOU, ale NEMUSÍ být platnými číslicemi, záleží na přesnosti měření **1200**

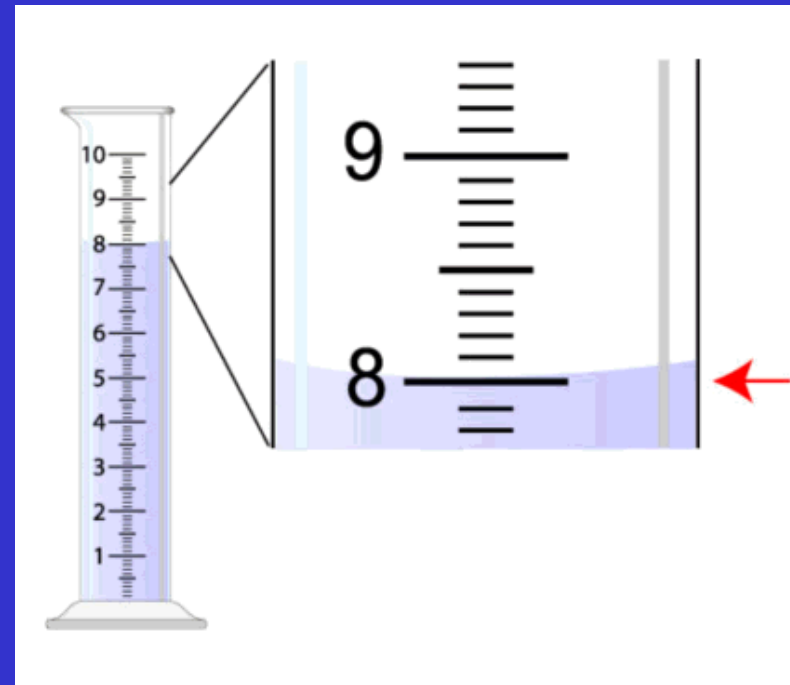
Proto pro jednoznačnost se používá EXPONENCIÁLNÍ zápis: jedno místo před desetinnou čárkou, desetinná místa odpovídající přesnosti měření, exponent, jednotka: **1,2** 10^3 8

Platné číslice

Odečtení ze stupnice – počet platných číslic určen kvalitou přístroje

8,75 cm³

8,00 cm³

NE 8 cm³ !!!!

Číslo odečtená ze stupnice + poslední **odhadnuté** místo⁹

Platné číslice

Exaktní čísla = nekonečný počet platných míst (nuly), nemají chybu měření, neovlivňují počet platných číslic výsledku výpočtu při výpočtech (násobení/dělení)

- počet lidí, pokusů, ...

- převodní faktory 1 týden = 7 dní (7,000000000...)
1 inch = 2,54 cm

- definice 0 °C = 273,15 K

Operace s platnými číslicemi

Násobení a dělení: výsledek má tolik **PLATNÝCH** číslic jako má číslo s **nejmenším** počtem **platných** číslic

$$p V = n R T$$
$$p = 748 \text{ Torr} = 99,7 \cdot 10^3 \text{ Pa}$$
$$V = 1254 \text{ ml} = 1,254 \cdot 10^{-3} \text{ m}^3$$
$$T = 298 \text{ K}$$
$$R = 8,314 \text{ J K}^{-1} \text{ mol}^{-1}$$

$$n = pV/RT = 5,0462226 \cdot 10^{-2} \text{ mol} = 5,05 \cdot 10^{-2} \text{ mol}$$

Zaokrouhlování - zaokrouhlovat až konečný výsledek

Operace s platnými číslicemi

Sčítání a odčítání: výsledek má tolik **DESETINNÝCH** míst jako má číslo s **nejmenším** počtem **desetinných** míst

Příklad:

Naměříme 2,5 cm pomocí pravítka a 1,2 μm pomocí mikrometru

sečteme	2,5 cm	s chybou $\pm 0,1$ cm
	+0,00012 cm	s chybou $\pm 0,00001$ cm
výsledek není		2,50012 cm
ale		2,5 cm

protože chyba prvního měření převyšuje **řádově** hodnotu druhého měření

Operace s platnými číslicemi

Dekadický a přirozený logaritmus: výsledek má tolik **DESETINNÝCH** míst jako má logaritmované číslo platných číslic

Příklad:

Naměříme koncentraci $2,35 \text{ mol l}^{-1}$ 3 platné číslice
 $\log 2,35 = 0,371$ 3 desetinná místa za čárkou

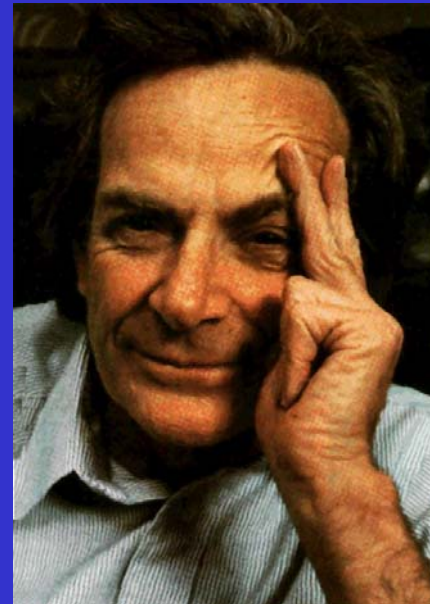
Roztok HCl má koncentraci $1,5 \cdot 10^{-2} \text{ mol l}^{-1}$
 $\text{pH} = -\log [\text{H}^+] = -\log 1,5 \cdot 10^{-2} = 1,82$

Hmota

Cokoliv zabírá prostor a má hmotnost je **hmota**

Veškerá hmota sestává z pozitivně a negativně nabitých částic, které jsou v neustálém pohybu, na krátké vzdálenosti se vzájemně přitahují, odpuzují se pokud jsou stlačeny příliš blízko k sobě

Richard P. Feynman
(1918 – 1988)
NP za fyziku 1965

Zákon zachování hmoty

Lavoisierův zákon 1785

Hmota se netvoří ani nemůže být zničena

Při chemických reakcích zůstává hmotnost všech zúčastněných sloučenin konstantní

Zákon je výsledkem přesného měření: **vážení** reaktantů a produktů (a naopak z vážení získáme informace o chemických reakcích)

Antoine Laurent Lavoisier
(1743 – 1794)
gilotina

Zákon zachování hmotnosti a energie

Hmotnost je mírou gravitačních vlastností a setrvačnosti

Ekvivalence hmoty a energie $E = m c^2$

$$u = 1,66 \cdot 10^{-27} \text{ kg} = 931,4 \text{ MeV}$$

Soustava:

Izolovaná = Hmotnost a energie je konstantní

Uzavřená = Hmotnost je konstantní, energie se vyměňuje s okolím

Úbytek hmotnosti při uvolnění energie:

- Chemické reakce ng na mol
- Jaderné reakce mg na mol

Zákon stálých slučovacích poměrů

Proustův zákon konstantního složení

1788/1799

Prokázal konstantní složení vody

(1783 H. Cavendish: voda = $H_2 + O_2$)

Existují SnO a SnO_2 , ale nic mezi nimi

$CuCO_3$ - daná sloučenina vždy obsahuje přesně stejná relativní hmotnostní množství prvků, ze kterých se skládá, nezáleží na způsobu vzniku nebo postupu přípravy, přírodní nebo syntetický vzorek

Louis Joseph Proust
(1754 - 1826)

1,000 g UHLÍKU se vždy sloučí s 1,333 g KYSLÍKU na CO ¹⁷

Zákon násobných slučovacích poměrů

Daltonův zákon 1803

Tvoří-li dva prvky řadu sloučenin (N_2O , NO , N_2O_3 , NO_2 , N_2O_5) hmotnosti druhého prvku, který se slučuje s 1 g prvního prvku lze vždy vyjádřit malými celými čísly

Tabulka relativních atomových hmotností 14 prvků vzhledem k vodíku ($\text{H} = 1$) jako standardu

John Dalton
(1766 - 1844)

Oxidy chromu

$$r = \frac{m(O)Cr_xO_y}{m(O)CrO}$$

Sloučenina	$m(\text{Cr}) / \text{g}$	$m(\text{O}) / \text{g}$	Poměr, r
CrO	1,000	0,3077	1,000
Cr ₂ O ₃	1,000	0,4615	1,499
CrO ₂	1,000	0,6154	2,000
CrO ₃	1,000	0,9231	3,000

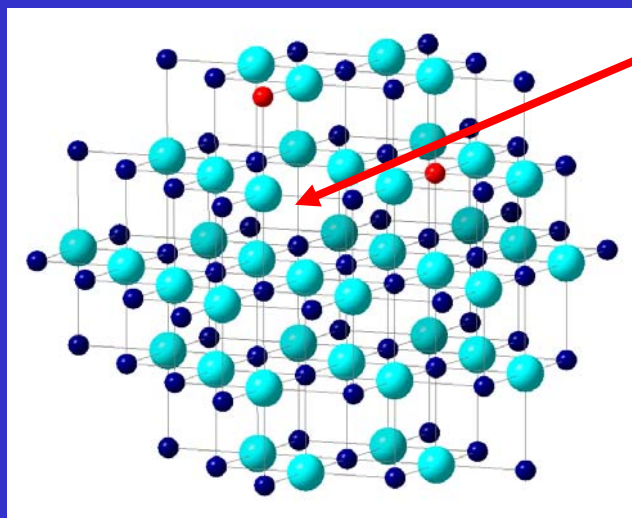
Nestechiometrické sloučeniny - bertholidy

Sloučeniny s kovem ve více oxidačních stavech

Oxidy, sulfidy, nitridy,...

3 pozice Fe^{2+} = 2 pozice Fe^{3+} + 1 vakance (Fe)

Strukturní typ NaCl

Fe^{2+} = modrá

Fe^{3+} = červená

O^{2-} =

Vakance = neobsazená pozice

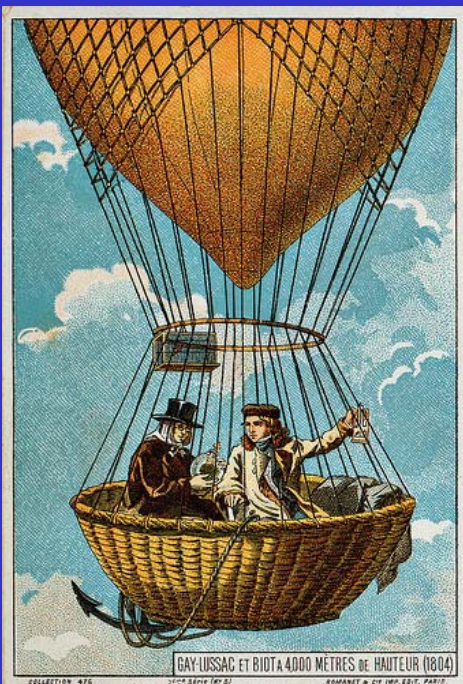
C. L. Berthollet
(1748 - 1822)

Daltonova atomová teorie

1805

- Každý **prvek** se skládá z malých nedělitelných a nezničitelných částic – **atomů** (ne pro jaderné přeměny, $\text{Ra} \rightarrow \alpha + \text{Rn}$)
- **Atomy** stejného prvku mají identické vlastnosti a hmotnost (ne pro nuklidy, ^{12}C , ^{13}C), atomy různých prvků se podstatně liší ve vlastnostech a hmotnosti (ne pro izobary, ^{14}C - ^{14}N)
- **Sloučeniny** jsou tvořeny spojením atomů různých prvků, pro danou sloučeninu vždy stejné typy atomů ve stejném poměru
- **Chemická reakce** je reorganizace vzájemného uspořádání atomů

Zákon nebo teorie ?

Zákon stálých objemů

Joseph Louis Gay-Lussac
(1778 - 1850)

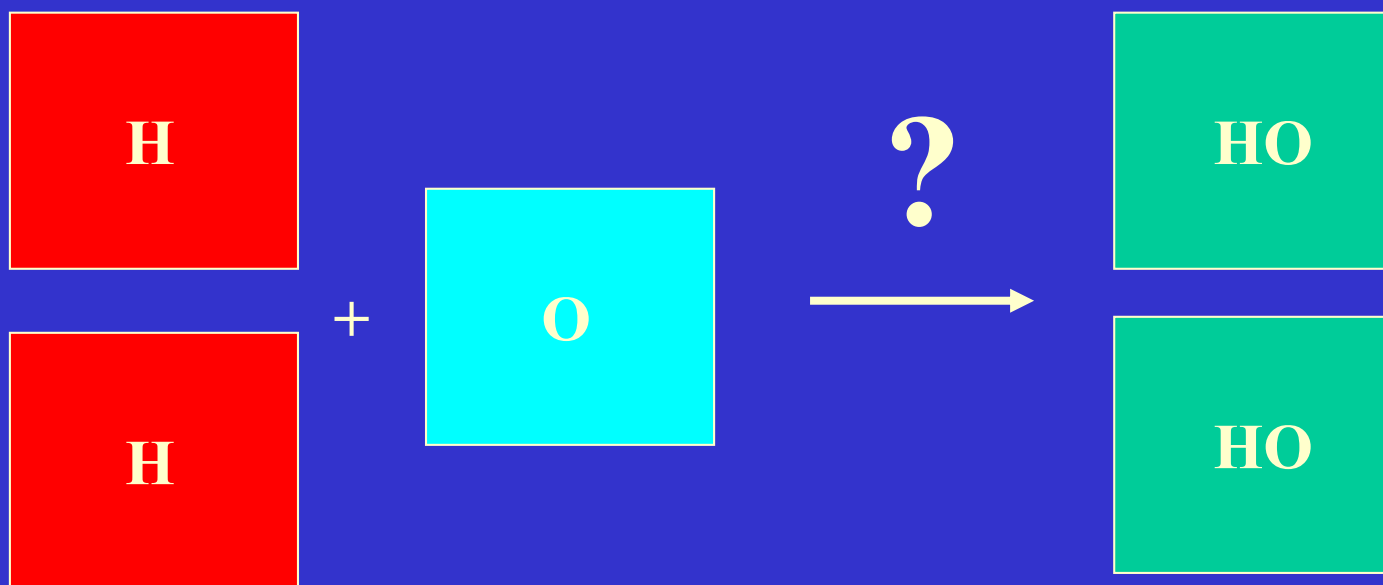

1809 Plyny se slučují v jednoduchých poměrech objemových

2 objemy vodíku + 1 objem kyslíku → 2 objemy vodní páry

Zákon stálých objemů + Daltonova atomová teorie

2 objemy vodíku + 1 objem kyslíku → 2 objemy vodní páry

Daltonova atomová teorie
Prvek se skládá z atomů

Sloučeniny jsou tvořeny
spojením atomů různých prvků

Avogadrova hypotéza

1811 - A. Avogadro z Daltonovy **atomové** teorie a Gay-Lussakova zákona vyvodil:

Při stejné teplotě a tlaku obsahují stejné objemy různých plynů stejný počet částic

Plyny jsou dvouatomové molekuly

H₂, N₂, O₂

Objem 1 molu plynu je **22,4** litru
při 0 °C a 101325 Pa

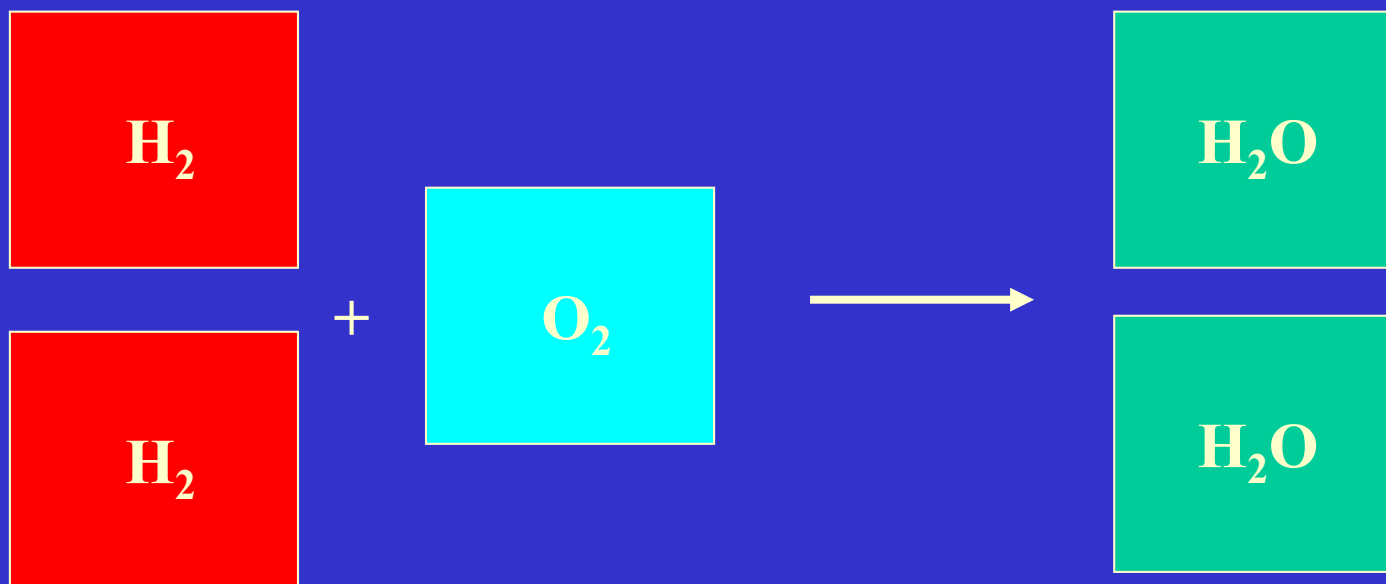
$$V_m = 22,4 \text{ l mol}^{-1}$$

Amadeo Avogadro
(1776 - 1856) ²⁴

Zákon stálých objemů + Avogadrova hypotéza

Plyny jsou dvouatomové molekuly

2 objemy vodíku + 1 objem kyslíku \rightarrow 2 objemy vodní páry

Avogadrova molekula

Poprvé odlišil pojem **atom** a **molekula**

Molekuly = nejmenší částice látky schopné samostatné existence

Určují chemické vlastnosti látek

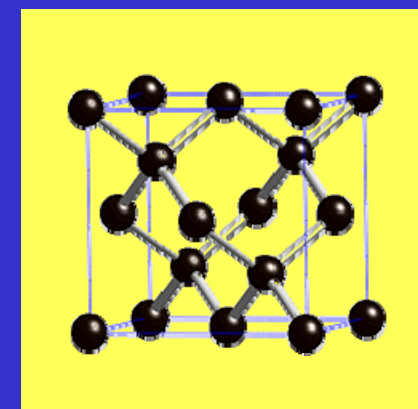
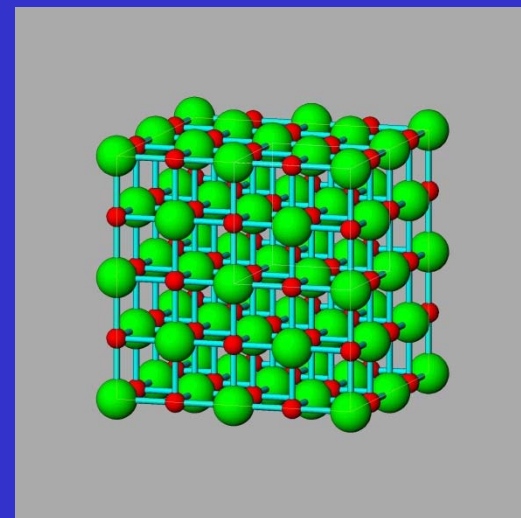
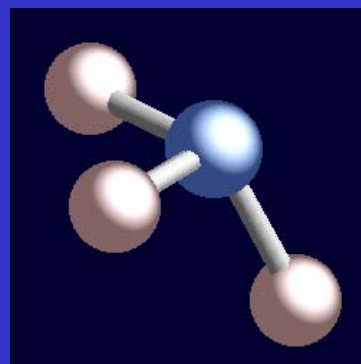
He, Ne, Ar,

N_2 , P_4 (bílý), S_8 , C_{60} ,

BCl_3 , CH_4 , H_2O , NH_3 , CO_2

Nejsou molekuly:

$NaCl$, SiO_2 , BeF_2 , C (grafit, diamant),

Látkové množství

1 mol = takové množství částic (atomů, molekul, elektronů,...)
jako

Avogadrova konstanta = počet částic v 1 molu čisté látky

$$N_A = 6,022\ 140\ 76 \times 10^{23} \text{ částic mol}^{-1}$$

Chemické vzorce $\text{Na}_2\text{SO}_4 = 2 \text{ moly Na} + 1 \text{ mol S} + 4 \text{ moly O}$

$\text{Na}_2\text{SO}_4 = 2 \text{ atomy Na} + 1 \text{ atom S} + 4 \text{ atomy O}$

Stechiometrie chemických rovnic

Hmotnost – mol – Avogadrova konstanta

Prvky se slučují ve stálých hmotnostních poměrech:

NaCl = 23,0 g Na s 35,5 g chloru

Škála relativních atomových hmotností:

H = 1,0 C = 12,0 O = 16,0

Definice molu: 12,0 g ^{12}C = 1 mol

Pak 23,0 g Na = 1 mol

1 mol plynu = 22,4 litru

Změřit kolik částic je v 1 molu (Loschmidt, Perrin,...)

$$N_A = 6,022\,140\,76 \times 10^{23} \text{ mol}^{-1}$$

Měření Avogadrovy konstanty

Loschmidtovo číslo = počet molekul v jednotce objemu ideálního plynu

1865 z kinetické teorie plynů

(měřitelná viskozita ~ střední volná dráha)

vypočetl

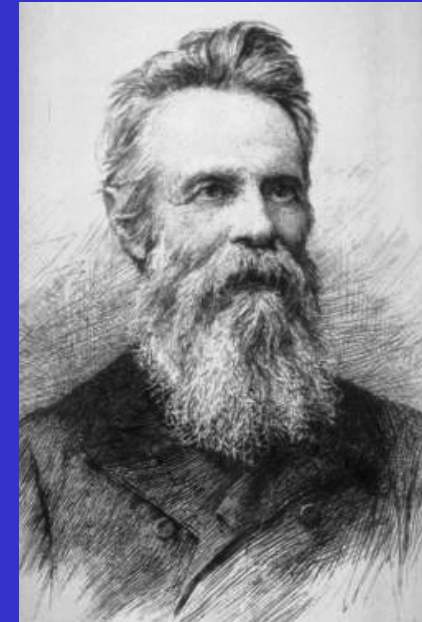
$$n_0 = 1,8 \times 10^{18} \text{ molekul cm}^{-3}$$

Avogadrova konstanta

$$N_A = 4,1 \times 10^{22} \text{ mol}^{-1}$$

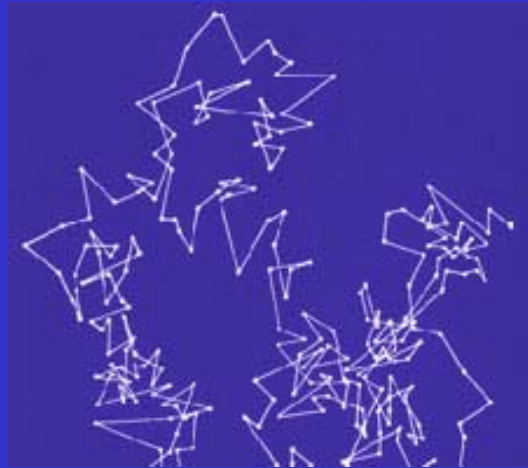
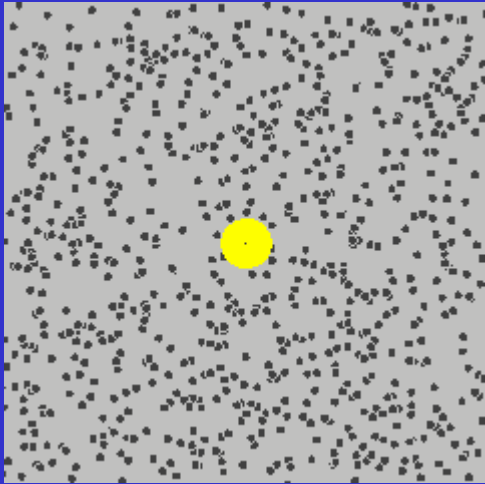
Velká chyba

Johann Josef Loschmidt
(1821 - 1895)

Počerny u KV 29

Měření Avogadrovy konstanty

Brownův pohyb částic v kapalině,
sedimentace, difuze

1908 Experimentální důkaz existence molekul

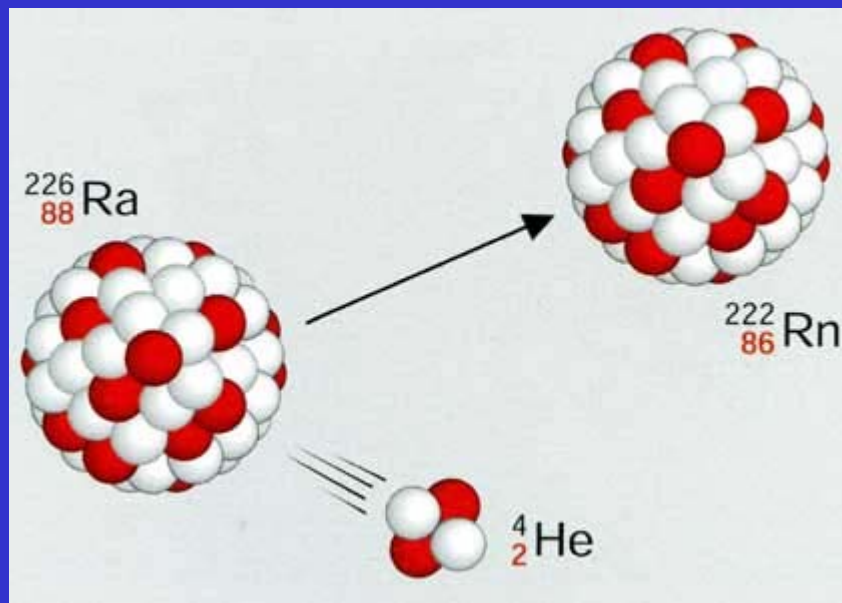
Zavedl pojem Avogadrova konstanta
a experimentálně zjistil její hodnotu:

$$7 \times 10^{23} \text{ mol}^{-1}$$

Jean Baptiste Perrin
(1870 - 1942)
NP za fyziku 1926

Měření Avogadrovy konstanty

1911 Ernest Rutherford a Bertram B. Boltwood

1 g radia emituje
 $6,2 \times 10^{10}$ alfa částic
za sekundu
(Geigerův počítač)

Za 132 dní
při $0\text{ }^\circ\text{C}$ a 760 mmHg
získali $10,38\text{ mm}^3$ helia

$$N_A = 6,16 \times 10^{23}$$

Měření Avogadrovy konstanty

Z rentgenové strukturní analýzy monokrystalů Ti

Příklad:

Ti tělesně centrovaná kubická buňka

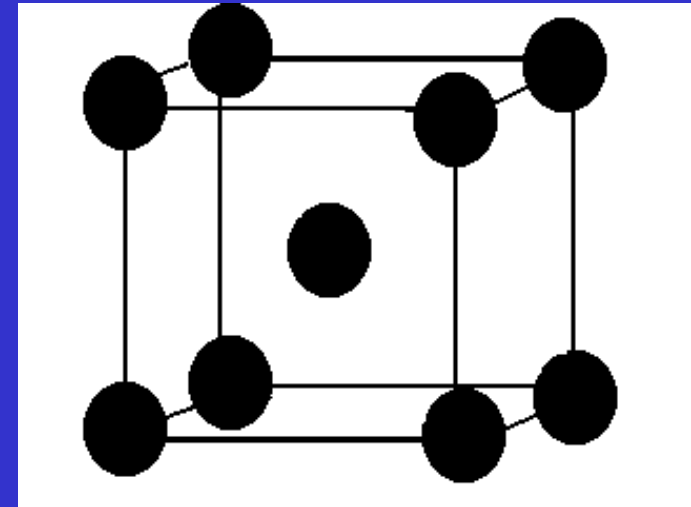
počet atomů v buňce $Z = 2$

Délka hrany $a = 330,6 \text{ pm}$

Hustota Ti $\rho = 4,401 \text{ g cm}^{-3}$

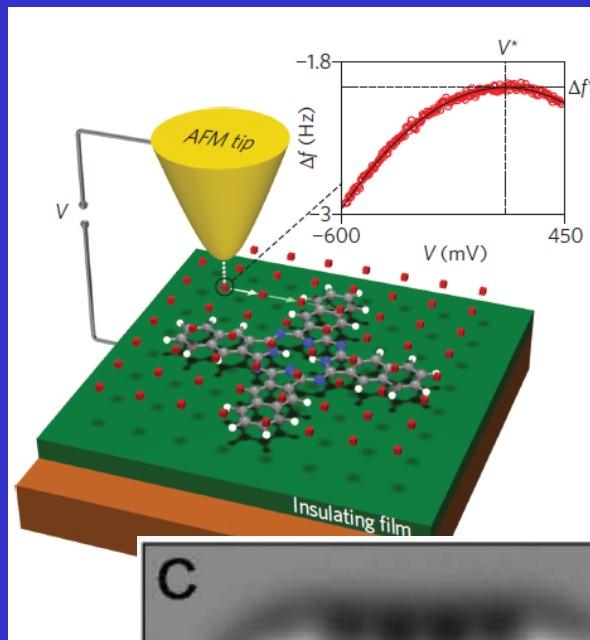
$A(\text{Ti}) = 47,88 \text{ g mol}^{-1}$

2 Ti na 1 buňku o objemu $V = a^3$

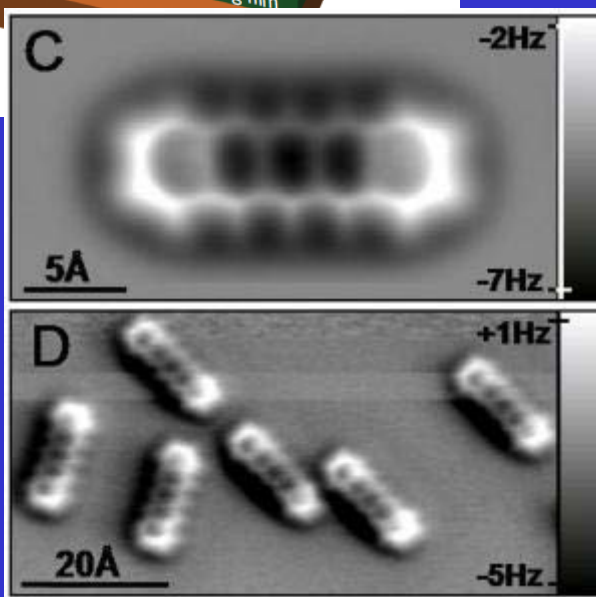
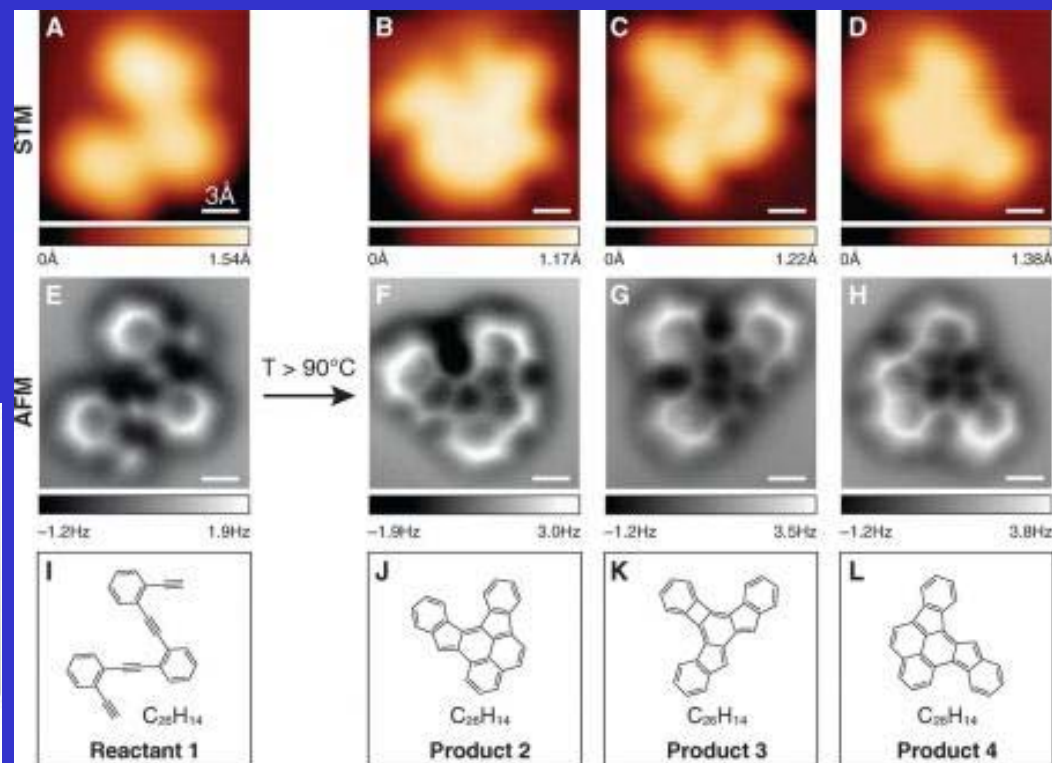

$$\rho a^3 = Z \frac{A(\text{Ti})}{N_A}$$

STM/AFM - Mikroskopie skenovací sondou

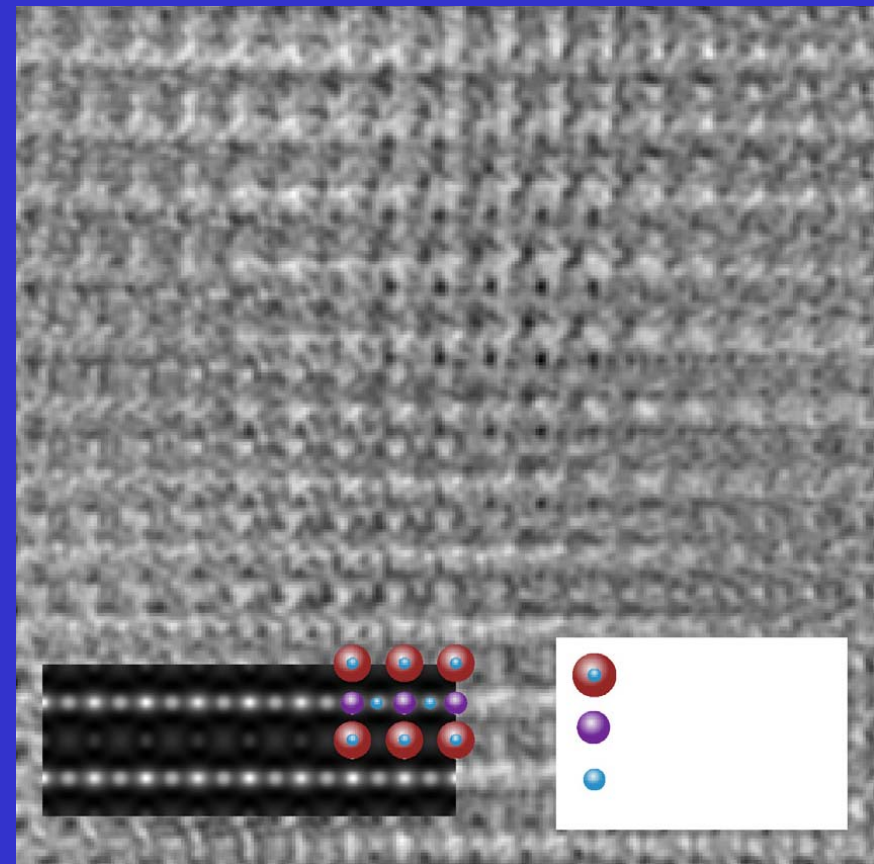
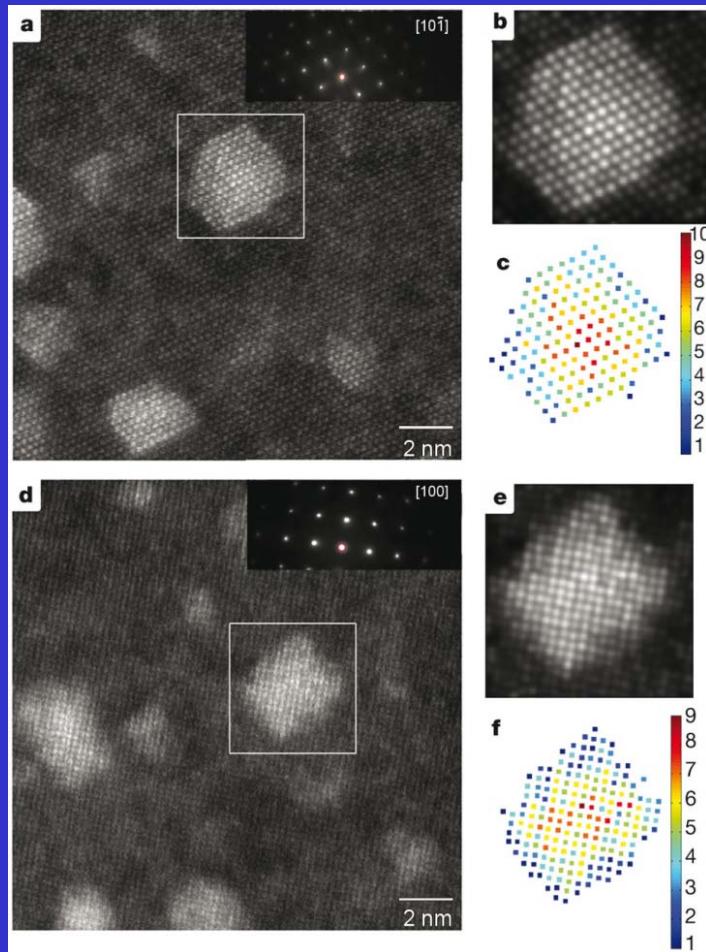

Zobrazení molekul

TEM - Transmisní elektronová mikroskopie

Zobrazení atomů

Pojem atomu v historii chemie

Leukippos (480 - 420 př. n. l.)

Je hmota spojitá nebo nespojitá?

Svět sestává z hmoty a prázdnoty, je tvořen z nedělitelných částic

Demokritos (470 - 380 př. n. l.)

Pojem atom

atomos = nedělitelný, atomy mají tvar, velikost a hmotnost, které určují vlastnosti látek. Existuje nekonečné množství nekonečného počtu druhů atomů, které jsou v neustálém pohybu a kombinují se

Dalších 2000 let odmítáno - až do 1805 – **John Dalton**

Pojem prvku v historii chemie

Tháles Milétský (624 - 543 př.n.l.) - Základní prvek je voda

Empedokles (490 - 430 př.n.l.)

4 základní prvky = oheň, voda, vzduch, země

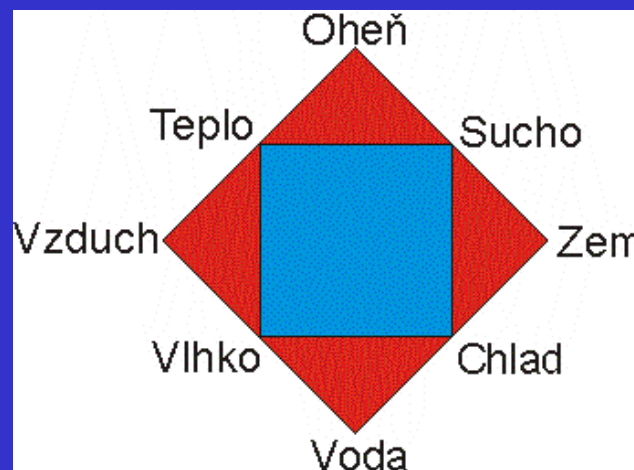
a 2 základní síly: přitažlivá a odpuzivá

(až 1783 H. Cavendish: voda je sloučenina H_2 a O_2)

Aristoteles (384 - 322 př.n.l.) 4 základní prvky + ether

Prvek je nositel vlastností

Kombinace vlastností

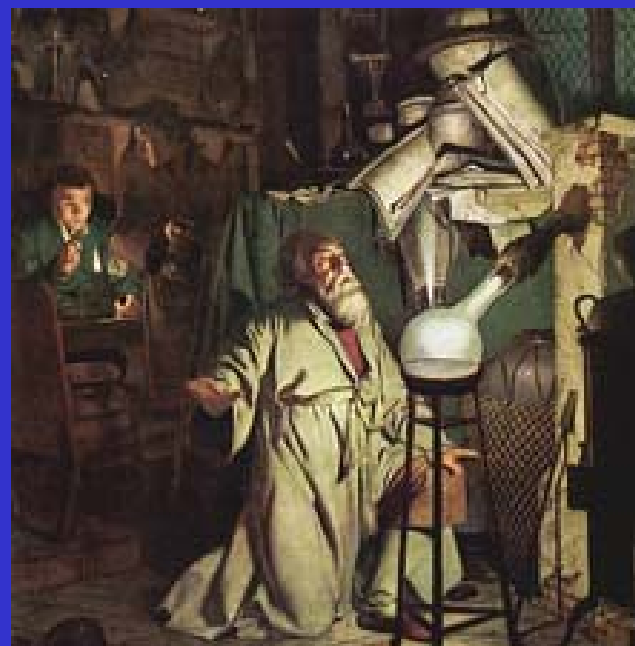
Pojem prvku v historii chemie

Alexandrie: řecká teorie + egyptská praktická “chemie”

Arabská alchymie, přenesena do Evropy

Alchymistické prvky: země, voda, oheň, vzduch a navíc
Au, Ag, Hg, Fe, Sn, Cu, S, sůl

Au	Slunce
Ag	Měsíc
Sn	Jupiter
Fe	Mars
Cu	Venuše
Hg	Merkur
Pb	Saturn

Pojem prvku v historii chemie

**Philippus Theodorus Bombastus von Hohenheim
Paracelsus (1493–1541)**

Tři elementární substance: rtuť, síra a sůl

1537 Moravský Krumlov - Jan z Lipé

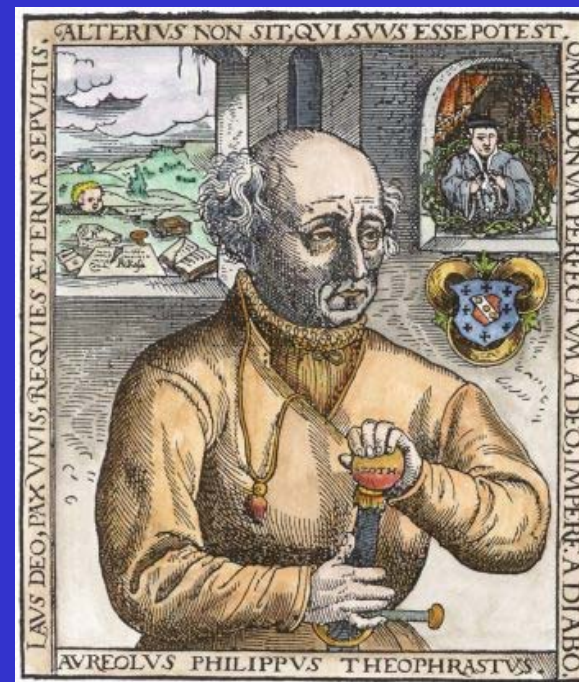
Oslepnutí syna Pertolda na jedno oko

a smrt Jany z Perštejna

Rtuť = tekutost a kovový charakter

Síra = hořlavost

Sůl = inertní element

Pojem prvku v historii chemie

1661 Robert Boyle – první přírodovědecká definice prvku:
Prvek je látka, která se nedá rozložit na jiné látky

1789 Lavoisier 21 prvků (kyslík)

1808 Dalton 36 prvků – první spojení pojmů atom/prvek
stejně atomy mají stejnou hmotnost, násobky H

1813–14 Berzelius 47 prvků

1869 Mendělejev tabulka 63 prvků

2018 Periodická tabulka dnes: známe 118 prvků

1805

Daltonova atomová teorie

- Každý prvek se skládá z malých nedělitelných a nezničitelných částic – atomů (ne pro jaderné přeměny)
- **Atomy stejného prvku mají identické vlastnosti** a hmotnost (ne pro nuklidy), atomy různých prvků se podstatně liší ve vlastnostech a hmotnosti (ne pro izobary)
- **Sloučeniny jsou tvořeny spojením atomů různých prvků, pro danou sloučeninu vždy stejné typy atomů ve stejném poměru**
- Chemická reakce je reorganizace vzájemného uspořádání atomů

John Dalton
(1766 - 1844)

Daltonovy symboly atomů/prvků

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17	18
19	20	21	22	23	24	25	26	27	28	29	30	31	32	33	34	35	36

1. Oxygen	9. Silver	17. Bismuth	25. Cerium	33. Silicon
2. Hydrogen	10. Mercury	18. Antimony	26. Potassium	34. Yttrium
3. Nitrogen	11. Copper	19. Arsenic	27. Sodium	35. Beryllium
4. Carbon	12. Iron	20. Cobalt	28. Calcium	36. Zirconium
5. Sulphur	13. Nickel	21. Manganese	29. Magnesium	
6. Phosphorus	14. Tin	22. Uranium	30. Barium	
7. Gold	15. Lead	23. Tungsten	31. Strontium	
8. Platinum	16. Zinc	24. Titanium	32. Aluminium	

Vývoj definice atomových hmotností

J. Dalton H = 1

J. J. Berzelius O = 100

J. S. Stas O = 16 (pro přírodní směs izotopů ^{16}O , ^{17}O , ^{18}O)
Chemická stupnice

Fyzikální stupnice $^{16}\text{O} = 16$ (hmotnostní spektrometrie) ZMATEK

1961

Atomová hmotnostní jednotka = 1/12 hmotnosti atomu nuklidu ^{12}C
1 amu = 1 u = 1,6606 10^{-27} kg

Atomová hmotnost

1814 Tabulka relativních atomových hmotností 41 prvků

O = 100

1811 Zavedení zkratk jako symbolů prvků

Li Lithium

Be Beryllium

Ga Gallium (ne Galium)

Y Yttrium

Te Tellur

Tl Thallium

Ds Darmstadtium

Cn Copernicium

Vzorce sloučenin

H²O dnes H₂O

Jöns Jacob Berzelius
(1779 - 1848)

Definice prvku

Soubor atomů se stejným protonovým číslem

Nuklid = soubor atomů se stejným A a Z

Prvek = soubor atomů se stejným Z

Chemické látky - složení

Chemical Abstracts Service (www.cas.org)

CAS Registry - **187 milionů** chemických sloučenin (9/2021)

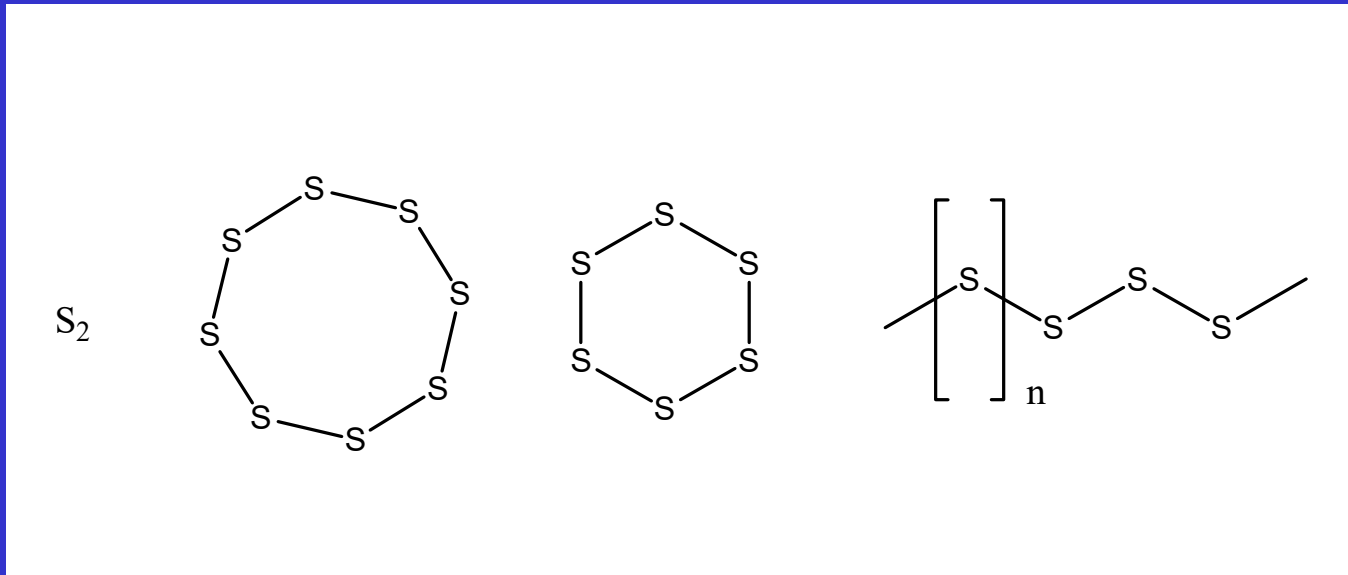
Druh atomů	Ar nebo B O a B nebo O a C	prvky sloučeniny
Relativní počet atomů		AB nebo AB ₂
→ empirický vzorec		(CO nebo CO ₂)
Absolutní počet atomů		A ₂ B ₂ nebo A ₆ B ₆
→ molekulový vzorec		(C ₂ H ₂ nebo C ₆ H ₆) [CoN ₆ H ₁₅ O ₂] ²⁺

Prvky – struktura – allotropie

Struktura (vazby mezi atomy)

→ strukturní vzorec

Vazebná topologie allotropie (prvky): O_2 , O_3

Sloučeniny – struktura – konstituce

Vazebná topologie

→ strukturní (konstituční) vzorec

topologická (konstituční, vazebná) izomerie (sloučeniny)

A-B-C nebo A-C-B

HOCN - kyanatá, HNCO - isokyanatá, HONC - fulminová

$[\text{Co}(\text{NH}_3)_5\text{NO}_2]^{2+}$ nitro $[\text{Co}(\text{NH}_3)_5\text{ONO}]^{2+}$ nitrito

Topologická (konstituční, vazebná) izomerie

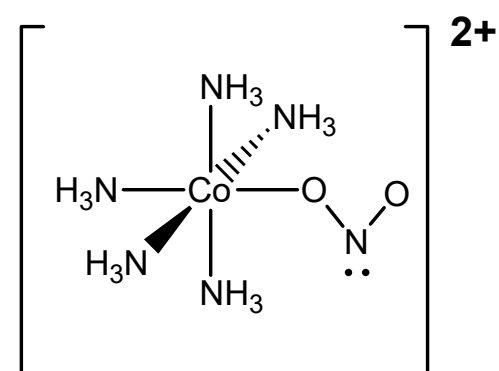
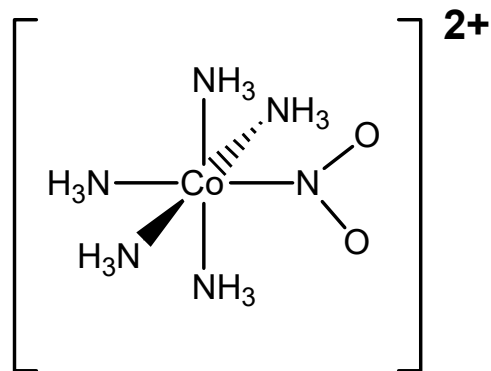

217 izomerů C_6H_6

$\Sigma 217$

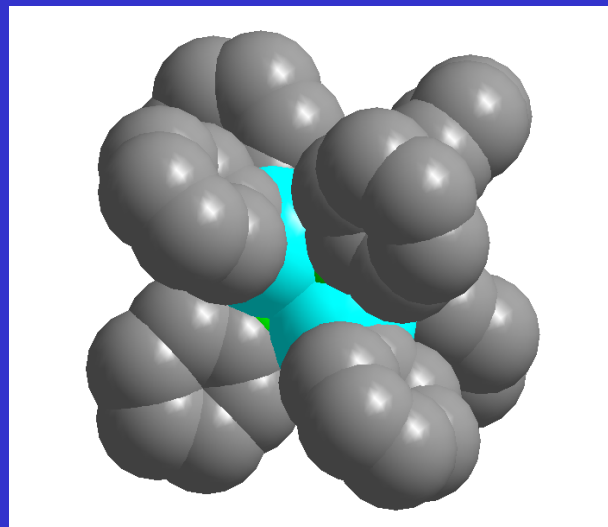
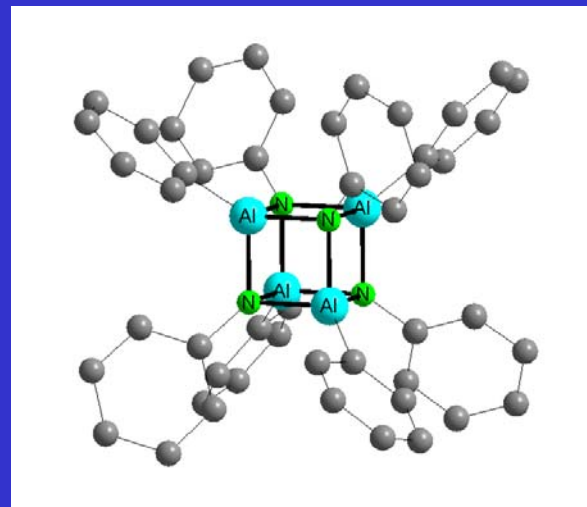
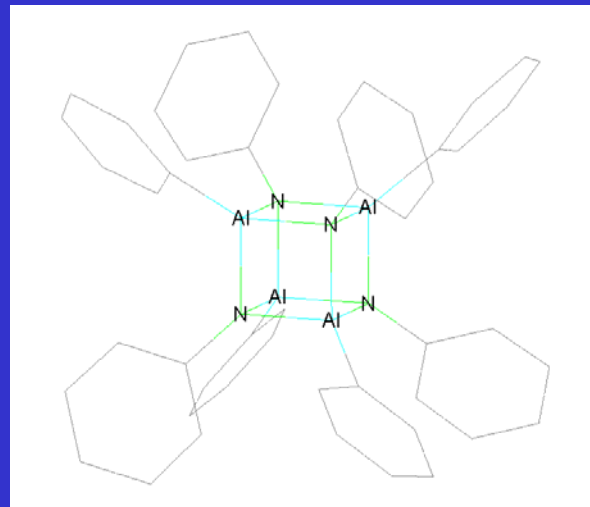
Molekulární tvar

Molekulární tvar → geometrický vzorec

Vazebná izomerie NO₂ skupiny

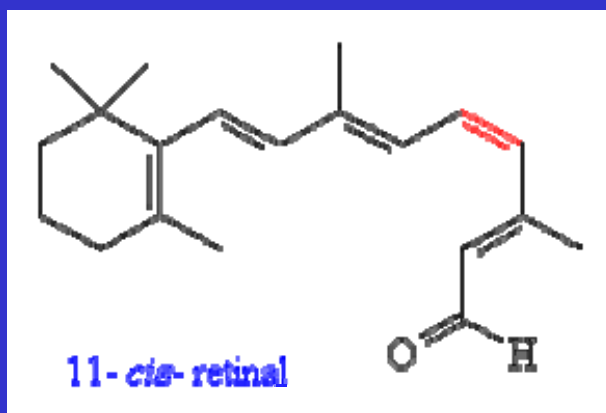
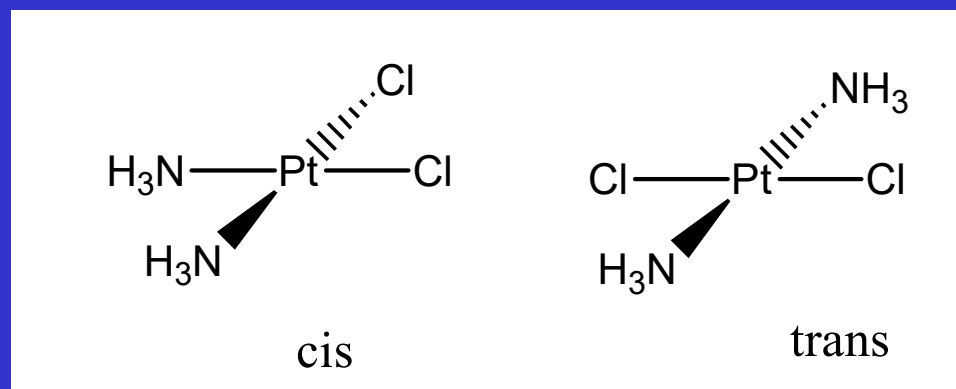
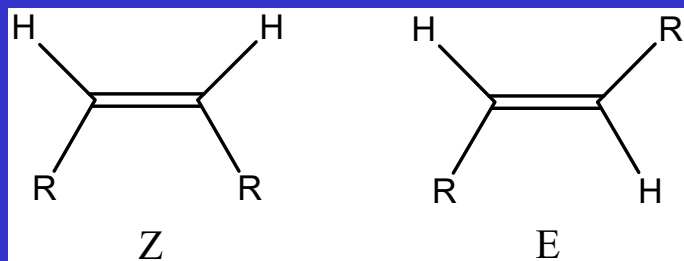
Sloučeniny – struktura – konstituce

Molekulární tvar

Molekulární tvar → geometrický vzorec

geometrické izomery

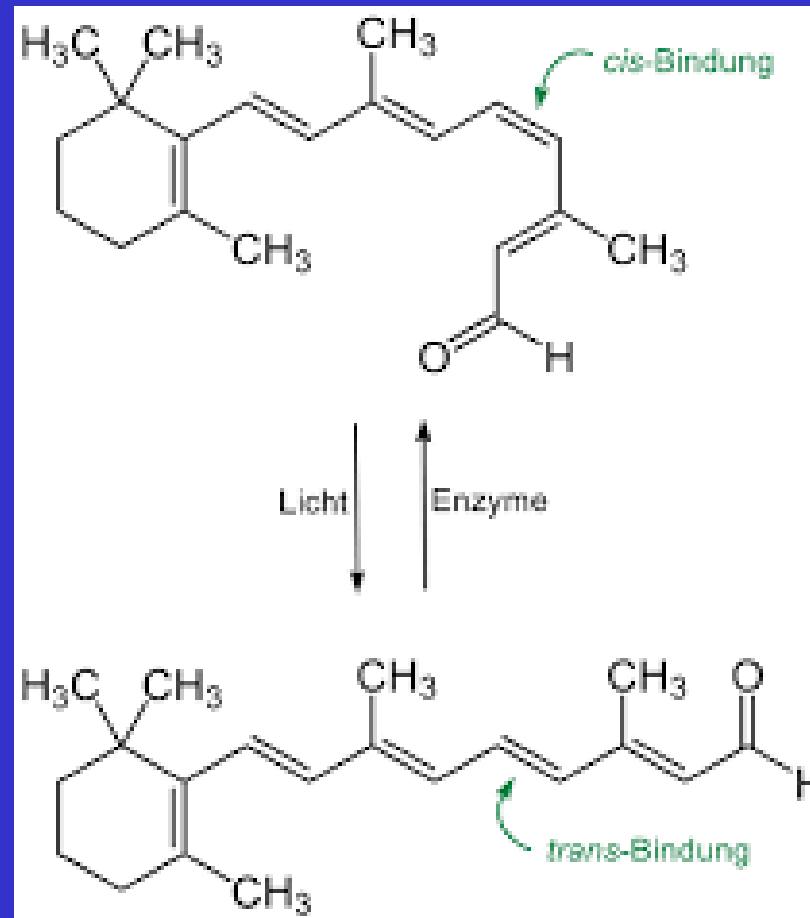

Molekulární tvar

- fyzikální vlastnosti
- chemická reaktivita

Molekulární podstata vidění

Tma = cis izomer

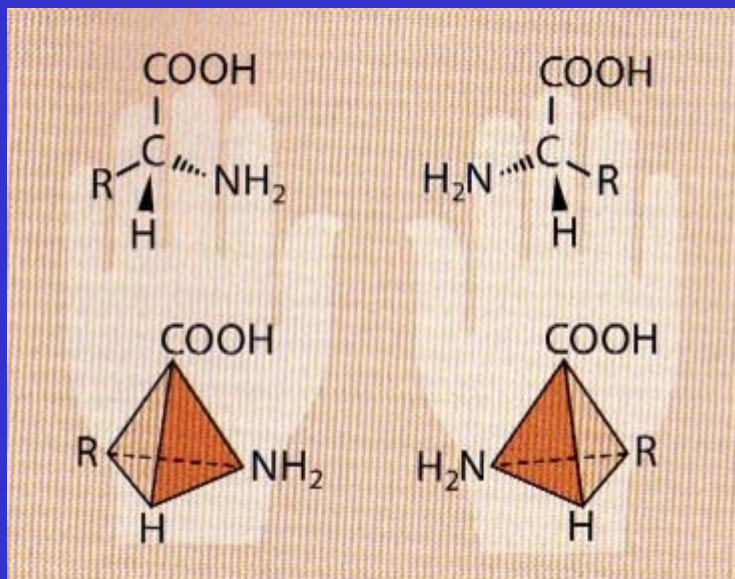
Světlo = trans izomer

Molekulární tvar

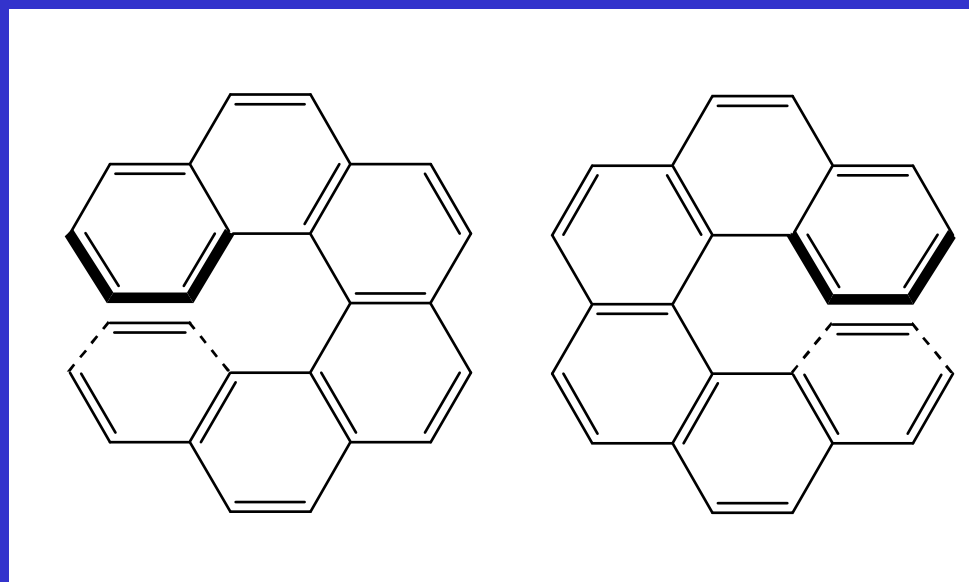
Molekulární tvar → geometrický vzorec

Optické izomery – enantiomery

Dissymetrie

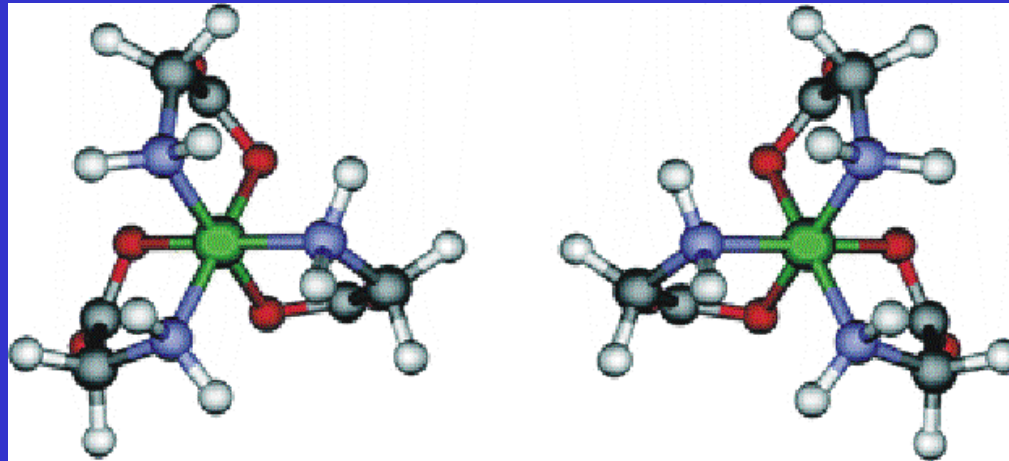

Asymetrický atom

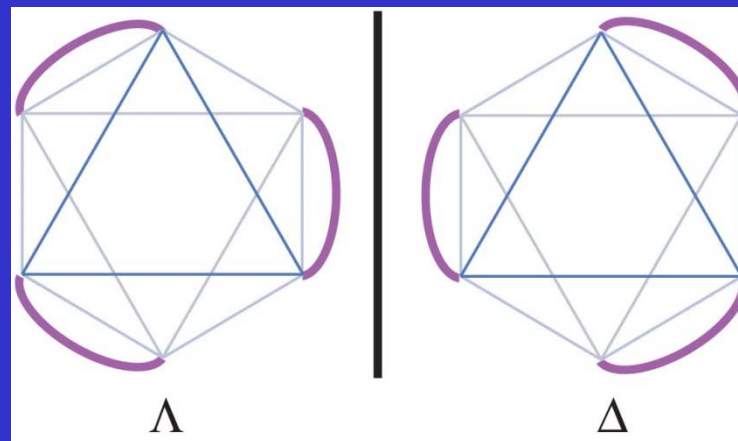

Optické izomery - enantiomery

Oktaedrický komplex

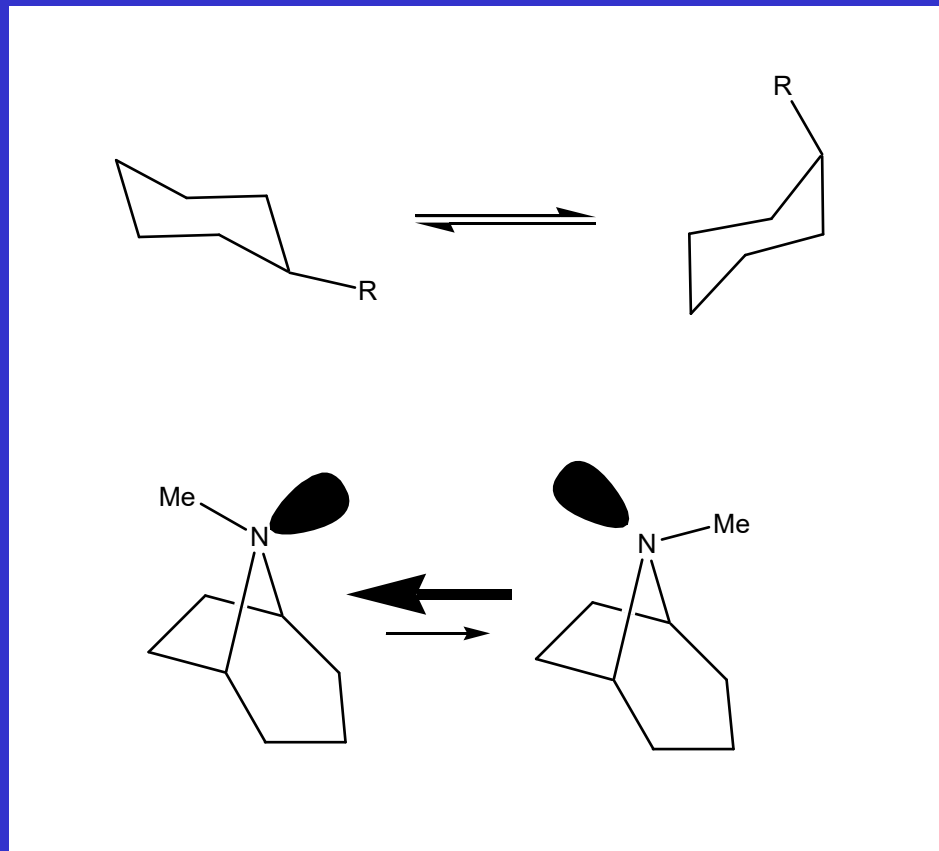

Fac-Tris(glycinato)chromitý komplex

Molekulární tvar

konformery

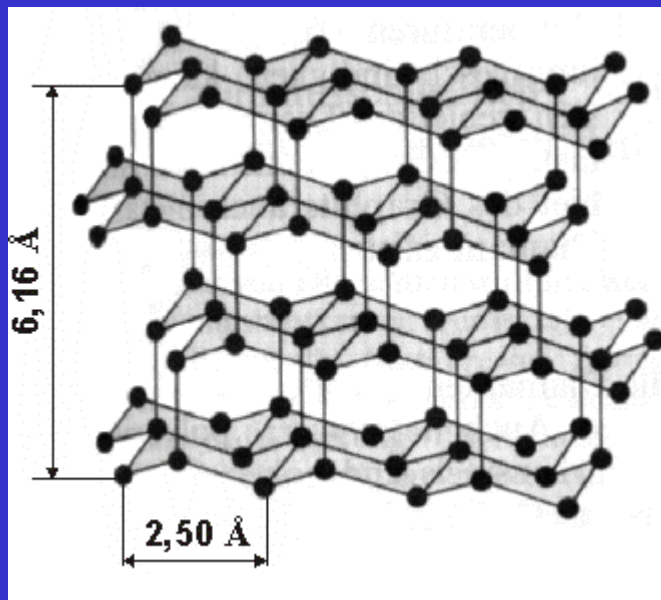

Krystalová struktura

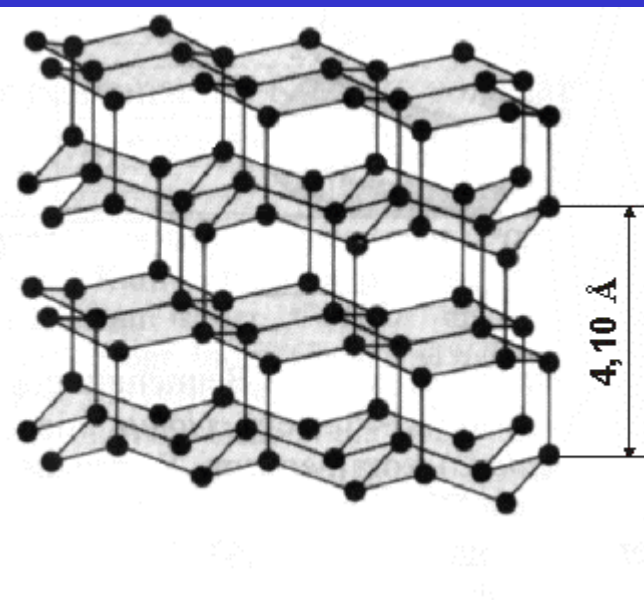
Polymorfie – jen pro pevné látky

Stejné stavební (vzorcové) jednotky, stejné vazby,
ale různé uspořádání v prostoru

Kubický diamant

Hexagonální diamant

Vývoj znalostí o složení atomu

Thales Milétský - jantar - elektrina

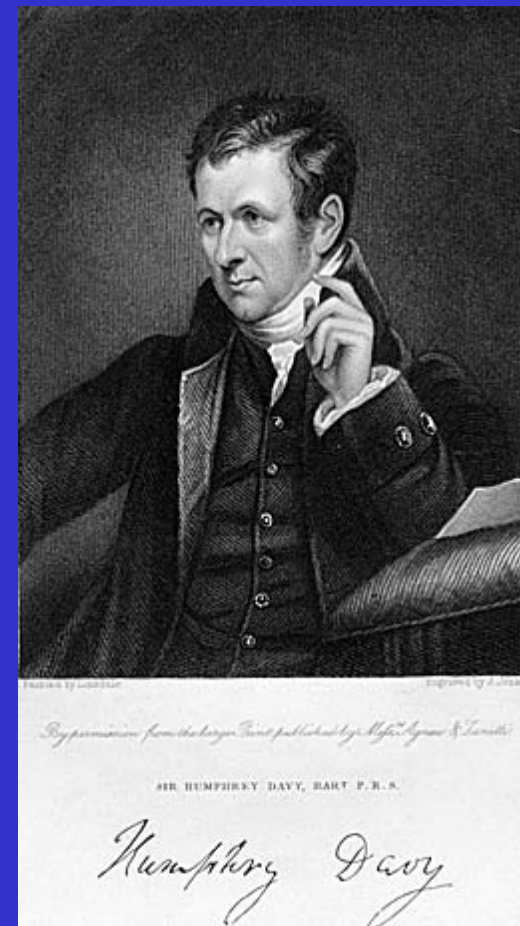
1758 Robert Symmer - dva druhy elektriny
– dvě fluida: (vlněné a hedvábné ponožky)

1807 Humphry Davy - sloučeniny jsou
drženy pohromadě **elektrickými** silami

Získal alkalické kovy z **tavenin** jejich solí
elektrolýzou

Elektrolýza taveniny $K_2CO_3 \rightarrow K$

Elektrolýza taveniny $NaCl \rightarrow Na$

Humphry Davy₅₇
(1778 - 1829)

Faradayův zákon

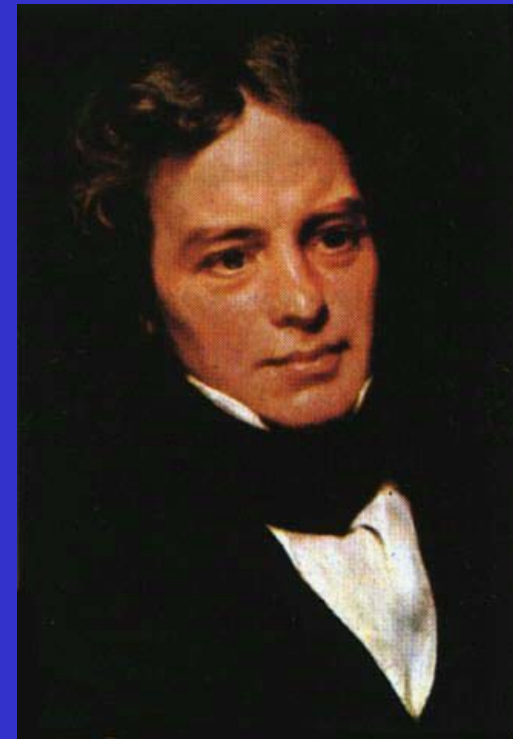
1833 Množství vyloučené látky při elektrolýze je přímo úměrné prošlému náboji Q

Faradayova konstanta = F
náboj 1 molu $e = 96500 \text{ C}$

1 mol M^{z+} $96500 \text{ C} \times z$

n molů M^{z+} $Q = I \times t$

$$m = \frac{MI t}{zF}$$

Michael Faraday
(1791 - 1867) 58

Složení atomu

1874

Elektrina je tvořena diskrétními negativně nabitými částicemi

1894 název **elektron**

George J. Stoney
(1826 - 1911)

Složení atomu

Katodové paprsky, 1898 - 1903

- Crookesova trubice (William Crookes, 1869 - 1875)
- Vycházejí z negativní elektrody, pohybují se po přímce, zahřívají kov, otáčejí vrtulku (staré TV, TEM, MS)
- Jsou stejné pro různé druhy katodového materiálu a použitého plynu
- Jsou odpuzovány záporným potenciálem

Experimentální

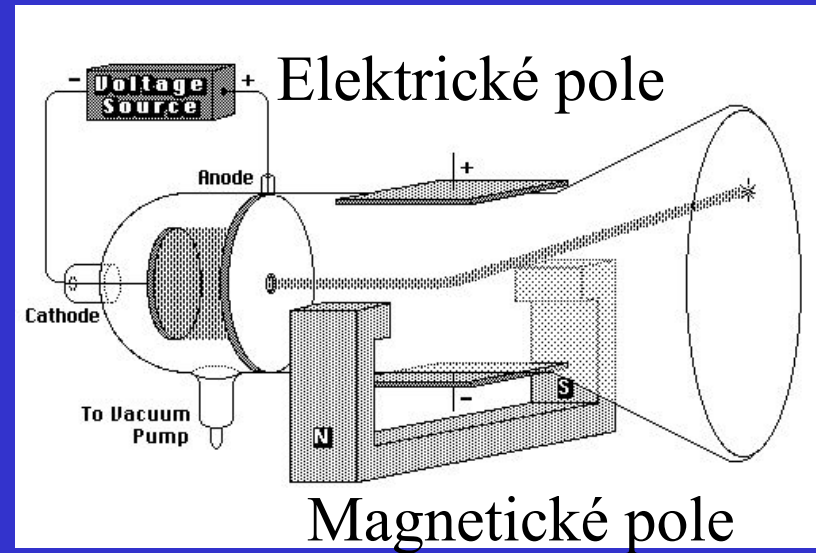
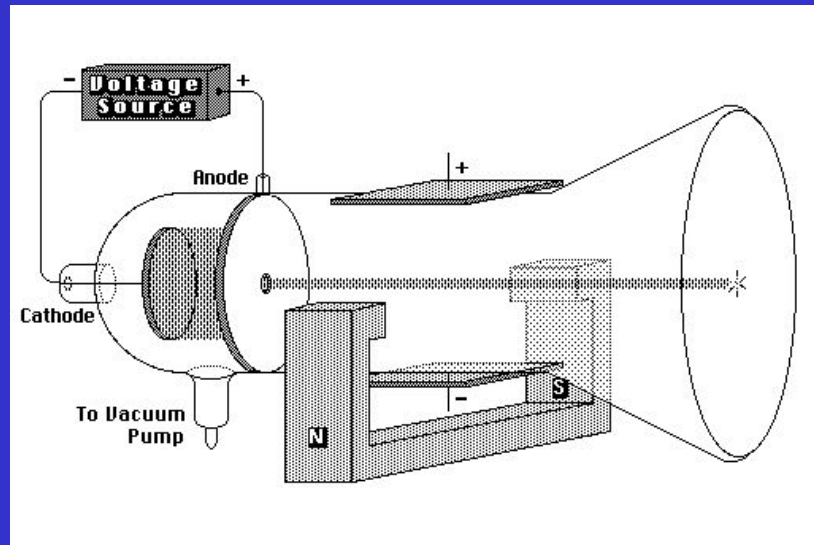
- Potvrzení existence elektronu
- Určení specifického náboje

$$q/m_e = -1,76 \cdot 10^8 \text{ C g}^{-1}$$

Joseph John Thomson
(1856 - 1940)⁶⁰

Katodové paprsky

Specifický náboj

$$q/m_e = -1,76 \cdot 10^8 \text{ C g}^{-1}$$

Thomsonův model atomu

Elektrony

Kladný náboj rozptýlený

